

RECENZE

Ondřej Jan. Vybrané otázky práva mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení. Praha: Wolters Kluwer, 2021, 244 s.

Monografie profesora Jana Ondřeje s názvem *Vybrané otázky práva mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení* má podle obsahu dvě části, pojmenované I. *Základní otázky práva mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení* a II. *Vývoj práva mezinárodní bezpečnosti*. Již ze samotného názvu publikace je patrné, že se jedná o aktuální problémy, které se dotýkají života celého mezinárodního společenství. Autor si neklade za cíl pojednat o problémech mezinárodní bezpečnosti komplexně, neboť si zvolil ke svému pojednání pouze „základní otázky práva mezinárodní bezpečnosti“.¹ Před 33 lety jsem sám publikoval monografii na téma *Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení* vedle studie na stejné téma uveřejněné v *German Yearbook of International Law*.² Je proto pochopitelné, že mám o toto téma stále zájem a mohu se k vlastnímu tématu i vyjádřit. Autor věnuje pozornost především zákazu hrozby a použití síly spolu s otázkami mezinárodní bezpečnosti. V úvodní kapitole autor hovoří o změně bezpečnostních hrozeb „v důsledku zániku bipolárního světa“. Zároveň zmiňuje „nové bezpečnostní hrozby a rizika“. Tvrzení, že nebezpečí ozbrojeného mezistátního ozbrojeného konfliktu ve světovém měřítku přestává být aktuální, je vzhledem k současné mezinárodní situaci poněkud optimistické. Hrozby zmíněné ve zprávě expertů nelze považovat za zcela nové (s. 3–4). Mezinárodní bezpečnost autor vymezil stručně jako „stav mezinárodních vztahů, kdy nejsou ohroženy zájmy bezpečnosti jednotlivých států, a není ohrožován mezinárodní mír“. Existují ovšem různé definice míru (mír mezinárodní, světový, negativní, ozbrojený atp. – viz *Peace – research*).

Různé formy se vztahují i k pojmu *mezinárodní bezpečnosti*. Zmiňují se např. bezpečnost všeobecná, univerzální, celosvětová, vzájemná, regionální, bloková, skupinová a samozřejmě i kolektivní bezpečnost, o které hovoří i autor publikace. Kromě této bezpečnosti uvádí bezpečnost vojenskou, politickou, ekonomickou, sociální, environmentální a v neposlední řadě i *bezpečnost lidskou* (s. 4). Je ovšem otázkou, zda všechny tyto aspekty mezinárodní bezpečnosti se pojí úzce i s otázkou odzbrojení. Kromě toho všechny tyto druhy či aspekty mezinárodní bezpečnosti mají i své aspekty vnitrostátní. Kolektivní bezpečnost představuje podle autora *užší pojem než mezinárodní bezpečnost*. Přitom i *kolektivní bezpečnost* je ovšem i *bezpečností mezinárodní*. Naskytá se otázka, jaký rozdíl spatřuje autor mezi organizací *kolektivní bezpečnosti* a organizací *kolektivní sebeobrany* podle čl. 51 Charty. Pokud jde o charakteristiku OSN jako systému kolektivní bezpečnosti, je zde důležitá role stálých členů Rady bezpečnosti. Je otázka, zda každý systém kolektivní bezpečnosti zahrnuje i odzbrojení.

Pokud jde o zákaz hrozby a použití síly, je interpretace tohoto principu často velmi kontroverzní. Autor na některé rozdílné názory upozorňuje, např. na vojenský zásah

¹ MRÁZEK, J. *Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení*. Praha: Academia, 1990.

² MRÁZEK, J. *International Security and Disarmament Law*. In: *German Yearbook of International Law*. Berlin: Duncker und Humblot, 1987, s. 78–101.

10 členských států NATO v Jugoslávii (s. 8–9). Poněkud problematické je tvrzení, že zákaz hrozby silou je „někdy tolerován“. Znamená to, že se zákaz hrozby silou z právního rámce Charty vytrácí (s. 9)? Autor zmínil i názor, podle něhož zásah NATO v Jugoslávii byl proveden „v zájmu OSN“ a proto je legální. Takové zdůvodnění se ovšem rovná argumentu na úrovni „účel světí prostředky“ a spadá do stejné kategorie argumentů, které za legální považují použití síly, které nesměřuje výslovně proti „územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoliv státu“. Autor se stručně zabývá i tématem „intervence na pozvání“ (s. 12–16), rozebírá otázky kolektivní bezpečnosti, zejména pak úlohu Rady bezpečnosti OSN a věnuje pozornost i mírovým operacím. Oblastní dohody podle kapitoly VIII Charty ztotožňuje s *regionálními organizacemi kolektivní bezpečnosti*, kam řadí i OBSE a NATO. V této souvislosti vzniká znovu otázka vymezení pojmu *kolektivní bezpečnosti*. OBSE např. na rozdíl od NATO nedisponuje žádnými vojenskými jednotkami. Navíc je NATO běžně označováno za organizaci *kolektivní sebeobran*y podle čl. 51 Charty. Autor do své monografie začlenil i stručnou kapitolu věnovanou *lidské bezpečnosti*, inspirovaná Zprávou OSN o lidském rozvoji z roku 1994. Uvedený pojem je ovšem značně široký a obsahově přesahuje rámec standardních otázek týkajících se míru a mezinárodní bezpečnosti. Navíc ekonomická, potravinová, zdravotní, osobní, společenská i politická bezpečnost mají i vnitrostátní konotace. Environmentální bezpečnost se netýká pouze lidí, nýbrž i celé fauny a flory. Do této kategorie *lidské bezpečnosti* autor zřejmě řadí i koncepci *odpovědnosti za ochranu*, která má ovšem širší dimenzi (s. 51–55).

Autor ve své monografii nemohl pominout mimořádně důležité téma *práva na sebeobranu*. Někdy v literatuře dochází k obsahovému rozlišení práva na sebeobranu podle čl. 51 Charty a podle mezinárodního obyčejového práva (domnívám se, že nedůvodně). Autor se krátce zabývá vymezením *ozbrojeného útoku*, zmiňuje se o *svépomoci*, *krajní nouzi* a pozornost vyvolává i drobná kapitola nazvaná *Jiné důvody pro použití ozbrojené síly, neobsažené v Chartě OSN* (s. 75). Není zcela jasné, o jaké *jiné důvody* se jedná. Autor zmiňuje *kogentně normovanou ochranu lidských práv a humanitární intervenci*. Blíže však *kogentní normy*, o nichž se v práci hovoří, nespécifikuje. Podniknutí ozbrojených akcí bez souhlasu Rady bezpečnosti má za následek nejen *značné nebezpečí zneužití* použití síly, nýbrž je i nelegální. Lze jistě souhlasit s konstatováním autora, že státy by neměly „hledat zdůvodnění, proč použít sílu“ a spíše posílit úlohu OSN a vlády mezinárodního práva.

Druhá část monografie je věnována problematice odzbrojení. Rozlišuje *regulaci zbrojení* a *odzbrojení* nebo *úpravu zbrojení*. O zásadách upravujících *odzbrojení* (*disarmament*) a *úpravě zbrojení* (*regulation of armaments*) hovoří čl. 11 Charty OSN. Podle *Komentáře k Chartě*³ jsou tato ustanovení ve srovnání s Paktem SN „*considerable weaker*“, vzhledem k tomu, že Pakt požadoval přímo „*reduction of armaments*“.⁴ VS OSN se ovšem neomezuje pouze na „*obecné principy odzbrojení*“ a „*kontroly zbrojení*“, nýbrž se zabývá všemi otázkami odzbrojení. Autor zmiňuje „*úvahy o všeobecném a úplném odzbrojení*“ (s. 81), což je jistě téma, které je spíše chimérou i v dlouhodobé perspektivě. Pouze nepatrnou zmínku autor věnuje Smlouvě o zákazu jaderných zbraní z roku 1997 (s. 80, 86), kterou odmítly nejen státy vlastníci tyto zbraně, nýbrž ze strategických důvodů i všechny státy NATO.

³ SIMMA, B. (ed.). *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 244.

⁴ *Ibidem*.

V dalších částech monografie pojednává o vztahu *práva odzbrojení k mezinárodnímu humanitárnímu právu*, které je obecně ztotožňováno s *právem ozbrojených konfliktů* (s dřívějším pojetím mezinárodního válečného práva). Není zcela jasné, zda autor z doktrinárního hlediska zastává koncepci *Práva mezinárodní bezpečnosti a ozbrojení* nebo rozlišuje separátně *Právo mezinárodní bezpečnosti* (viz II. část) a *Právo odzbrojení*. Po části věnované odzbrojení monografie pokračuje částí nazvanou *Vývoj práva mezinárodní bezpečnosti*, která navazuje na kapitoly (1–5), věnované specificky otázkám mezinárodní bezpečnosti. V této II. části (kapitola 1–4) se autor zabývá vývojem otázek mezinárodní bezpečnosti do první světové války, mezi světovými válkami, po druhé světové válce a v „*posledních 30 letech v oblasti mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení*“.

Autor si vědomě zvolil téma *Vybraných otázek*, neboť komplexní pokrytí všech problémů mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení by si nepochybně vyžádalo mnohem větší prostor. Monografie nemohla z časového hlediska pokrýt důsledky ozbrojeného konfliktu na Ukrajině. Jen rámcově se zabývá aktuálními problémy vojenských operací v Afghánistánu, Iráku, intervencí RF v Gruzii (jižní Osetie a Abcházie) nebo problematikou tzv. islámského státu. Je snad pochopitelné, že krátká recenze nemůže reagovat na všechny závěry autora, z nichž některé mohou být diskutabilní. Jednou z nich je teoretická i praktická otázka *krajní nouze* jako důvodu vylučující protiprávnost ozbrojené akce (s. 73). Autor uvádí, že *krajní nouze* by byla sice *nedovoleným použitím síly*, tj. agresí, zároveň však zmiňuje zprávu Komise pro mezinárodní právo (KMP) z roku 1980, která připustila, že určité mocenské zákroky na území cizího suveréna agresí nejsou a nejsou ani porušením kogentního závazku. Čl. 25 Článků o odpovědnosti států stanoví, že krajní nouze se nelze dovolávat jako důvodu k vyloučení protiprávnosti činu, který není v souladu s mezinárodním právem, ledaže: 1. je jediným způsobem pro zajištění podstatného zájmu proti vážnému a bezprostředně hrozcímu nebezpečí; 2. se vážně nedotýká podstatného zájmu států, vůči nimž závazek existuje nebo vůči mezinárodnímu společenství jako celku. Krajní nouze se v žádném případě nelze dovolávat jako důvodu pro vyloučení protiprávnosti, jestliže a) mezinárodní závazek vylučuje tuto možnost; b) stát ke krajní nouzi sám přispěl. Recenzent se domnívá, že tato otázka si zaslouží širší rozbor, spolu s otázkami *svépomoci*, *sebezáchovy (self-preservation)*, kauzou *Caroline*. Ve zmíněném Komentáři KMP se také uvádí, že Komise není povolána odpovědět na otázku, zda čl. 2(4) znamená závazek, který nemůže být narušen odvoláním na *stav nouze*. Pozitivistické pojetí *práva nouze (necessity)* pro odůvodnění použití síly je silně problematické a sporné.

Závěrem lze monografii doporučit všem, kdož se zabývají problémy mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení. Práce se nemohla zabývat aktuálními problémy ozbrojeného konfliktu na Ukrajině, jehož důsledky mohou mít dalekosáhlý vliv na formování nového světového řádu, včetně dopadu na systém OSN. Původní nadšení a očekávání po konci studené války se nenaplnilo a máme zde ozbrojený konflikt, který ohrožuje celosvětovou bezpečnost.

Josef Mrázek*

* JUDr. Josef Mrázek, DrSc., Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. E-mail: josef.mrazek@ilaw.cas.cz. Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.